

A VÁROS ÉS A KLÍMAVÁLTOZÁS

IBA, HAMBURG 2013 – NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁS

SZÖVEG ÉS FOTÓK TEXT AND PHOTOS: LÓVEI PÁL

A 2013-ban Hamburgban megrendezett Internationale Bauausstellung előzményei több mint egy évszázadra nyúlnak vissza: 1901 – Mathildenhöhe, Darmstadt; 1927 – Weissenhofsiedlung, Stuttgart; 1957 – Interbau Berlin, Hansaviertel; 1987 – IBA Berlin, a történeti város feljavítása és rekonstrukciója; 1999 – IBA Emscher Park, jövőteremtés egy ipari régió, a Ruhr-vidék számára, 2010 – két egykori kelet-német krízisterület kezelésére egy nemzetközi építészeti kiállítás keretei között. A hamburgi bemutató ilyen problémakörök után az egykori Hanza-város gyorsan leromló déli negyedeinek jövőjével foglalkozott.

AZ ELBA-SZIGETEK AZ IGA INFORMÁCIÓS KÖZPONT TÉRKÉP-MAKETTJÉN

A bemutató szorosabban vett helyszíne a nagyváros szinte csak saját lakói számára ismert déli területe volt, az Elba két ága közötti nagyméretű sziget – Wilhelmsburg – és a mellette északra fekvő kisebb Veddel, valamint délre elterülő belkereskedelmi kikötő (Binnenhafen). A 35 km²-es Wilhelmsburgot a rendezők Európa legnagyobb folyami szigeteként jellemezték (bár a Duna több szigete is ennek a területnek sokszorosát teszi ki), amely a város legnagyobb, mégis csupán 50.000 lakosú kerülete. Így is vagy száz nép képviselői lakják: a kulturális sokszínűség nyelvéleg, viselkedésben, lakókörnyezetben azonnal szemébe ötlük a látogatóknak. A terület használatát erősen befolyásolja a víz: bár a folyó még jó 100 km-rel távolabb éri el az Északi-tengert, de a tölcsértorkolatnak köszönhetően az apály és a dagály közötti vízszintkülönbség meghaladja a három métert, a szigetek egyes részei a vízszintnél mélyebbre is kerülhetnek, így a szárazföldeket gátak és zsilipek rendszere övezi, és hidak sora teszi elérhetővé. Az 1962. évi nagy árvíz ezeken a területeken szedte a legtöbb áldozatot és okozta a lakóterületekben a legnagyobb kárt. Egy ideig a teljes kiürítésük is napirenden volt, és a szigetek kezelésével kapcsolatos tanácstalanság a legutóbbi időkig meghatározta a helyzetüket. Amíg az északi városnegyedek nagyszabású fejlesztések helyszínei voltak, az Elba-szigetekre személtlerakó, autópálya-csomópontok, konténerakkor, végül a szociális lakásépítés magasházai kerültek. Wilhelmsburg és Veddel környezeti károkat halmozó, negatív szalagcímeteket kiprovokáló, problémás városrészekké váltak.

Az ezredforduló táján a jobb iskolákat, a gyerekek és fiatalok számára

élhető környezetet és perspektívákat, családbarát lakónegyedeket, az átmenő forgalom csökkentését és a belső közlekedési viszonyok javítását követelő helyi polgárok nyomás alá helyezték a Hanza-város szenátusát. Kiharcolták a Wilhelmsburg jövőjéről szóló konferencia finanszírozását, és 2002-ben mintegy száz, a hivatalok és a szakhatóságok munkatársaival együttműködő polgár összeállította „fehér könyv” már egy gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi szempontból egyaránt élhető, jövőorientált városrész képét vázolta. 2004-ben a hamburgi várospolitikai meghirdette az „ugrás az Elbán túlra” koncepcióját, amely valójában az egész város érdekét is szolgálja, mivel az északi részek már nem képesek kielégíteni az új lakóterületek és ipari negyedek iránti, nem csillapuló igényeket. A városstervezést segítő eszközként megszületett a nemzetközi kertészeti kiállítás (Internationale Gartenschau, 2013) és a nemzetközi építészeti kiállítás ötlete. Az ezekre való készülési éve alatt az érintett területek a jövőépítés egyfajta laboratóriumává váltak, ahol az „új esélyek, új terek, új energiák” mottóval a hosszú távú, átgondolt városfejlesztés érdekét szolgáló, ökológiai és szociális szempontból példát mutató kiállítási projektek születtek, klímabarát energiaellátással. A megvalósított terveket 2013-ban három csoportba sorolva mutatták be: a „Város és a klímaváltozás” az energiaellátás problémáival, a „Metró-zónák” a nagyvárosi élet megkövetelte igények kielégítésével, a „Kosmopolis” pedig a helyi hagyomány emlékeinek és az ide beköltözött népek hagyományainak őrzésével, egymásra hatásával, kiteljesítésével foglalkozott.

Az alacsony népsűrűség valójában kitűnő adottságokat jelent: a szigeteken sok a zöld, nedves rétek, ártéri erdők, szántóföldek váltakoznak a lakóterületekkel. A lakosság azonban eddig teljesen el volt vágva a víztől, a hatalmas hamburgi kikötő raktárai, vámszabadterületei kerítésekkel zárták el a folyót és öbleit. A tengeri szállítás átrendeződése, a konténerforgalom megsokszorozódása a kikötőterületek csökkenésével járt együtt, a kiszabadított, rendbe tett gátakra és a vízpartokra sétányok és kerékpárutak kerültek, a szigeteket összekötő hidak mellett a gyalogosok és a kerékpárosok mozgását lehetővé tevő kisebbek épültek, az eredetileg szállításra és vízelvezetésre épült csatornákat rendezték és

IRODAHÁZ A VÁROSI HATÓSÁGOK SZÁMÁRA, ÉPÍTÉSZ: SAUERBRUCH HUTTON

„AZ ERDŐ HÁZA”, ÉPÍTÉS: ANDREAS HELLER

– például kikötőpontokat építve – alkalmassá tették a vízi sportokra. A folyóágakat bekapcsolták a közlekedésbe, az eddigieknél változatosabb helyszíneket bemutató városnéző járatokon kívül menetrendszerű körjárat is létesült – az előbbieknél kedvezőbb jegyárakkal és helyi információkkal „megspékelt” kapitányi magyarázatokkal.

Egy 1979-ig szemétként használt hulladékdombot „energia-hegyként” hasznosítanak, a sétatuk mentén kilátópontokkal és egy információs pavilonnal. A pavilon energiaellátását a melegebb talajvíz segítségével oldották meg, a betakart szemétként képződő metánt a szomszédos üzemek használják fel, a néhány szélkerék és a déli oldalra kihelyezett napelemek termelte áram a sziget közös energiahálózatába kerül. A szél egyébként régóta hasznosított adottsága a vidéknek: Wilhelmshurg jelképe az 1875-ben emelt Johanna-szélmalom, amelyet múzeummá alakítottak, mellette hagyományos, a bemutatók során helyben őrlött lisztet felhasználó sütődét építve. A domboldal és a környező rétek szénájából nyert biogázt hasznosító mini erőművet egy, a zöld energia másik központjaként átalakított, világgháborús betonbunker – légvédelmi ágyúállás és óvóhely – 42m magas, elpusztíthatatlan tömbjében helyezték el („energia-bunker”), együtt egy fahulladékot hasznosító kis erőművel. Az így termelt energia a szomszédos lakónegyedet fűtéssel ellátó, ugyancsak itt elhelyezett hőközpontban hasznosul, és a tetőn és az épület déli oldalán elhelyezett napelemek termelte áramot is a közvetlen környék használja fel. Ezek és a hozzájuk hasonló, tervezett projektek – együtt az új és a klímadatosan átalakított régebbi épületek és lakótömbök csökkenő energiaigényével és saját energiatermelésével – 2025-re az Elba-szigetek teljes áramellátását, 2050-re teljes hőellátását is helyben fogják biztosítani, 95%-kal csökkentve a káros gázok kibocsátását.

Wilhelmshurg közepén korszerűsítették a gyorsvasút állomását. A vágányok fölött széles, kiöblösödésekkel a társadalmi élet számára is lehetőségeket teremtő gyaloghíd kapcsolja össze a sziget eddig hiányzó, újonnan kialakított központjával, ahol az IBA hatvan projektje közül mintegy másfél tucatnyi koncentrálódott. Itt épült fel a kiállítás legmagasabb és legnagyobb tömegű épülete: a V alakban két alacsonyabb szárnyból és középen egy 54m magas központi tömbből álló irodaház az egész város városfejlesztését és környezetvédelmét irányító hatóság számára 1400 munkahelyet biztosít. Szabadon bejárható előcsarnokában helyezték el Hamburg városmodelljét. Látványos, hullámsorba kapcsolt, feketével keretelt hengeres formáit a szivárvány vidám színeivel sávozott kerámiába burkolták. Alacsonyabb, de a tömb sarkán még mindig kilencszintes párjával – ez a kerület szociális ellátását javító „Orvosok háza” – a vasút felől kapuzatot képez, a vizuális összetartozást jelzi a másik épületegyüttes ugyancsak vízszintes sávokkal színezett, a zöld árnyalataival operáló

kerámiá burkolata is. Ennek földszintjén gyógyszerterápiát és rendelőt alakítottak ki, hat emelete orvosi magánrendelőnek és egészségügyi vállalkozásoknak ad helyet, legfelül a geometrikus tömeget oldó teraszokkal bővített lakásokkal. Az egyik kapcsolódó épületszárnyba öregek otthona került, vonzó télikerttel és tetőkerttel, ahol a 141 gondozott ellátására hatvan új munkahely létesült – a távlatos gondolkodást jelzi, hogy a személyzet több tagja számára családi lakóegységeket is kialakítottak, továbbá óvodát, valamint ötvenfős ápolóképző iskolát. Ugyanebbe a tömbbe került a sportpedagógiai feladatokat ellátó, a fiatalság számára vonzó – magánbefektető által finanszírozott – „Szigetakadémia”. Ez utóbihoz szervesen kapcsolódik a közelben emelt új sportcsarnok, amelynek egyik felében uszodát nyitottak. Mellette épült a látványos „Erdő háza” (Wälderhaus), a német erdőgazdaságok egyesületének kiállító és oktatóközpontjával, a földszinten ökológiailag tudatos kínálatú vendéglővel, a felsőbb szinteken szállodával. Az alsó két szint tűzvédelmi okokból vasbeton szerkezet, külső faburkolattal, a felső három emelet viszont a tartóelemeket is beleértve teljes egészében fából készült.

Az új központ a mai kihívásoknak megfelelő – „okos” – lakóépületek (passzívházak) egész sorával kívánt követendő példaként szolgálni. Az ún. hibrid házak a lakás és munkahely céljára egyaránt használható, változó igényeknek megfelelően könnyen átalakítható téralakítás, vagy az eltérő bevilágítási szükségletek megoldásait keresték. Más épületek tervezői a korszerű anyagok árcsökkenő hatását vizsgálták, megint mások a felhasznált anyagok és technikák jövőbe mutató kísérleteivel, a környezeti hatásokra reagáló „intelligens” anyagokkal szolgáltak. Itt született meg a világ első „bioreaktor” homlokzatú háza: a két napsütötte homlokzat előtt lapos üvegtartályok alkotta függönyfalát kitöltő vízben a napfény hatására gyorsan szaporodó algák meleget termelnek, és a naponta leszűretelt biomasszából nyert biogázt a közeli, már említett energia-bunkerben használják fel.

A sportcsarnokkal szemben a sziget esővizét gyűjtő, csatornához kapcsolódó medencét a vízfelületek lakóterületként történő alkalmazhatóságát igazoló bemutatóhelyé avatják az ún. „vízi házak”. A sor elején álló, kilencemeletes lakóépületben egy csónakház és a vízfelülethez csatlakozó, nagy terasz az egész házközösség számára szolgál. Négy további, alacsonyabb lakóház három-három háromszintes lakásnak ad helyet, valamennyihez saját vízi terasz tartozik. A homlokzatok fehér alapszínéhez kékek, zöldek, szürkék felületei kapcsolódnak, a víztükörrel és a környező fákkal együtt igen barátságos látványt és lakókörnyezetet alkotnak.

Wilhelmshurgot természetesen nem a semmiből kell felépíteni. Mind az ipari területekhez, mind a mezőgazdasághoz kapcsolódóan állnak a

„HIBRID HÁZ”, ÉPÍTÉS: NÁGELIARCHITEKTEK

„OKOS ANYAGÚ HÁZ” BEFEJEZÉS KÖZELI ÁLLAPOTBAN, ÉPÍTÉSZEK: KENNEDY & VIOLICH (BOSTON); 360 GRAD+

területén régi lakóházak, ipari lakónegyedek, üzemépületek – nemcsak a 19. század végi historizmus, de már az 1930-as évek egyszerű, hagyományos építésű, nyeregvetésű épületei is őrzendő hagyománynak számítanak. Több kiállítási projekt ilyen épületek helyreállítását, energetikai korszerűsítését célozta meg. A korábban épült, nagyobb lakótelepeket is renoválták, saját energiatermelésüket kiegészítendő rákapcsolva azokat az „energia-bunker” rendszerére is. Ki kell még emelni, hogy az épületek nagyobb részén a napelemek és a napkollektorok nem látszanak. Új épületek esetében látni a falra erősített, egyedi tervezésű, a lakásteraszok árnyékolásához használt tolóajtókkal azonos látványt nyújtó megoldást is, és van olyan épület, ahol a hullámsorba rendezett, mozgatható napelemek hajlékony membránjai előtetőszerűen árnyékolják az éppen általában különlegessé varázsolt lakóházat, ahogy az „energia bunker” katonai-ipari megjelenése is gazdagodott az új elemekkel.

Az IBA a változatos összetételű lakosság közösségszervező intézményrendszerét is több új elemmel gazdagította, a helyiekkel való konzultációk eredményeként. Egy az 1930-as években épült, harmincnél több nációnak szolgáló, 1700 lakosú munkáslakónegyed („Weltquartier”) teljes rendbetétele mellett a közepén lévő teret az itt lakók javaslatai és kérései nyomán találkozóhelyé alakították ki, kényelmes, autómentes utakkal, játszótérrel és egy modern, kis kávézónak és a török szülői munkaközösségnek helyet adó pavilonnal. Az idős férfiak számára hagyományos török fürdővel összeépült öregek otthonát létesítettek. Valamennyi korosztály érvényesülését segíti az új nyelvoktatási központ, ahol a németet és a lakosság csoportjainak anyanyelveit egyaránt oktatják, a tornatermekkel, sportpályával kiegészített intézményben azonban a hagyományos tantervi foglalkozásokat a sportolás spontán nyelvgyakorlást segítő, tudományosan kidolgozott lehetőségei egészítik ki. Egy kiürített ipartelep irodaházában a város műhelyeket és műtermeket alakított ki, amelyek használói, bérlői saját egyesületet alapítottak a hosszú távú működtetés legkedvezőbb módjainak kimunkálására. Az IBA lehetőséget adott egy „képzési offenzíva” indítására, a területi iskolák is megújultak, és egy új központ is született, ahol a felnőttoktatás is helyet kapott. A lakónegyedekhez kapcsolódó igénytelen „garázműhelyek” telepét kézműves kisvállalkozásoknak szolgáló, korszerű és építészeti is színvonalas műhelyekké alakították – többek számára megteremtve a lakás és a munkahely közös helyszínét is –, a hozzá kapcsolt fedett promenáddal a termékek helybeli piacra jutását is elősegítve.

A sziget-kerület központjától délre és nyugatra a ligetek és rétek alkotta, összefüggő zöld terület rendezésére használták fel a kertészeti kiállítás Németországban évszázados múltra visszatekintő, már magában Hamburgban is jól bevált eszközét. A területet több helyen az IBA épü-

letei szegélyezték, némelyek – így a „vízi házak” egyenesen a kiállításba ékelődtek –, a későbbi sportcsarnok pedig 2013-ban még a kertészeti kiállítás fedett bemutatóinak adott helyet. A két bemutató kapcsolódása azt is jelenti, hogy az IGS bezárása után is parkként használható területek a lakókörnyezet minőségét emelik majd. Ennek jegyében minden, amit állandónak szántak, például több különböző, időnként a nagyvilágot idéző – például sivatagi – játszótér, a legmagasabb, a tartósságot szem előtt tartó minőségben valósult meg. Az ideiglenes elemek (így az állványelemeket és láncokat használó, az autópálya fölött a két kiállítási terület összeköttetésére szolgáló gyaloghíd is) viszont a legegyszerűbb, legolcsóbb, vagy pedig újrahasznosítható eszközök igen látványos és gondolatgazdag felhasználásával készültek. Ez a kiállítás sem külföldi országok részvétele miatt volt nemzetközi, hanem a tematikán, illetve az egyes részek új-zélandi, ausztrál, brazil, mexikói, USA-beli, szingapúri, koreai, japán, olasz, osztrák, holland, svéd, dán, skót, spanyol, svájci tervezőin keresztül. (A Kiállítások Nemzetközi Irodája felügyeletével rendezendő nemzetközi kertészeti kiállítás – IGA, vö. MÉ 2013/5 – Németországban legközelebb 2017-ben lesz.)

A „80 kerttel a Föld körül” mottójú bemutató öt egysége közül az első, a „Kikötők világa” 15 helyszíne közül több is Phileas Fogg utazásának világereskedelmi szempontból is kiemelkedő jelentőségű állomását idézte. Kalkutta kiültetett növényeit a teaszállítmányok már kiürült, puhafa dobozaiba helyezték el, Mumbai kertjében a konténerek leválasztott, beültetett tetejének földre helyezett rasztere alkotta a geometrikus rendet, Yokohama 7,8m magas konténer tornya tetején két eperfa utalt a selyemtermelésre és -kereskedelemre, San Francisco, Liverpool kis pavilonjait is konténerekből alakították ki. Hongkongnál egy hagyományos bambuszépítmény állt, Shanghai kertjeit pedig fémrudak raszterére erősített kínai „omega-nyílásokkal” ódonra varázsolt vászonfalak keretelték.

A „Vízi világok” 18 kertje a víz szerepét járta körül, élőhelyként, energiatermelőként, volt itt szavanna és sivatag, oázis és folyó vájta kanyon, tükrökből és kék üvegcserepekből alkotott délibáb, virágokból alakított vízfesték-paletta és mosdói vízcsap-gyűjtemény. A „Vallások világa” kertjeinek létrehozásában Wilhelmsburg vallási közösségei működtek közre, az iszlám kert a perzsa-arab kertek vízfolyásai és geometrikus kerámialapok segítségével idézte a paradicsom kertjét. A buddhista parkban a lótuszmedence körül színes zászlók lobogtak, és volt hindu-kert is meditációra szolgáló utacskákkal. A zsidó vallás kertjének helyszínei a teremtés

„VÍZI HÁZAK”, ÉPÍTÉSZEK: SCHENK + WAIBLINGER ARCHITECTEN

„KERT A MARSON”, TERVEZÉS: JOON-HO SHIN, SZÓULI EGYETEM

napjait szimbolizálták, a keresztény kert pedig utalt a keresztelés vizére és a sziget népeinek nyelvein kiírt bibliai idézetekkel az emberi életút állomásait sorolta. A közelben álló, neogótikus téglakápolnát a körülötte csoportosuló régi sírkövekkel együtt helyreállították, mellettük alakítva ki a temetői kertművészet igencsak invenciózus bemutatóit. A „Gründerzeit” egy tanúját, a Hamburg vízellátását száz éven át szolgáló, 2008-ban leállított vízmű pumpa-csarnokát a faltagolás és a tetőszerkezet minden értékét megőrző, elegáns vendéglővé alakították, nagy teraszokkal.

A „Kultúrák világa” több kertjéhez a helyi iskolák tanulói adtak ötleteket, egy nagy „salátás tálban” a sziget „multikulti” világát képezték le a különböző népek ehető zöldségeivel, a szimbólumok kertjének labirintusában pedig egyszerű műanyag zöldséges ládákat raktak egymásra és ültettek tele növényekkel. A kerítésen túl a helyiek kerti házikóinak és gondosan kezelt kiskertjeinek telepére nyílt több helyen is kilátás. A „Kontinensek világa” az öt világgrész jellegzetes élőhelyeit mutatta be, az új-zélandi páfrányerdőtől Seherezáde kertjéig. A „Természeti világok” öt helyszíne a jövővel foglalkozott, a vízszlop tetején nevelt eprekkel, az élelmet termelő algakertekkel, a sziklasivatagban „növő” sugárgömbök alkotta, képzeletbeli marsi tájjal. A „Mozgás világa” a sportolásról szólt, színes mászóakkal, minigolffal és vízmedencés labdarúgó-pályával, megmaradó mászófalakkal és kalandpályával. Volt persze rózsakert és

dália-park is, a zárt csarnokban pedig a világutazók botanikai felfedezéseihez kapcsolták a kertészeti cégek bemutatóit.

A kertészeti kiállítást egysínnel is körbe lehetett járni, márdartávlati nézetekből is áttekintve a területet, az építészeti bemutató helyszíneit pedig rendszeres buszjáratokkal kötötték össze. A sok látogató természetesen nem tetszhetett mindenkinek, az egyik széles csatorna partján emelt, a lakókkal együtt tervezett „Open House” falán a nyár vége felé már lehetett olvasni „az IGA idegesítő” (IBA *nervt*) grafittit is.

Joseph Maria Olbrich darmstadti művészkolóniája, Mies van der Rohe mintakép szerepű modern lakónegyede Stuttgartban, Le Corbusier, Gropius, Hans Scharoun lakóházaival, a jövő városát bemutató nyugat-berlini Hansa-negyedben Alvar Aalto, Oscar Niemeyer, Pierre Vago, Arne Jacobsen, van den Broek és Bakema épületei mára gondosan kezelt, feltve őrzött műemlékeké lettek. Ma még nem jósolható meg, hogy Hamburg építészeti kiállításának alkotásai fél évszázad múlva hasonlóan védett együttesként kerülnek-e be majd az útkönyvekbe. Most azonban az Elba megújult szigete mindenképpen megérdemel akár egy egész napos sétát vagy kerékpározást: építésznek és tájtervezőnek, energetikai szakembernek és vízmérnöknek ugyanúgy sok látnivalóval szolgál, mint a laikus érdeklődőnek. 2020-at megcélözva pedig három IBA előkészületei is megkezdődtek már Baselben, Berlinben, valamint a hollandiai Limburg tartományban, majd 2022-ben Heidelberg a tudomány városaként fog megjelenni, 2023-ban pedig Tübingiában a kulturális táj lesz nemzetközi építészeti kiállítás témája.

IBA DOKK, ÉPÍTÉS: HAN SLAWIK

THE CITY AND THE CLIMATE CHANGE

IBA, HAMBURG 2013 – INTERNATIONAL ARCHITECTURAL EXHIBITION

Organised in 2013 Hamburg, Internationale Bauausstellung has a past of more than a century. The series of programmes for all the year round present the entire region as a live exhibition focusses on the future of quickly deteriorating southern parts of the former Hanza city. In 2004 the urban policy of Hamburg published its concept titled „jump over the River Elbe and beyond”, which actually serves the interests of the whole city too as its northern parts are no longer able to satisfy the ever-growing intensive demands for the new residential areas and industrial quarters. The idea of Internationale Gartenschau, 2013 (the international gardening exhibition) and the international architectural exhibition were born out of the ambition to create means and tools to facilitate civic planning. During the years of preparation for these events the areas concerned have acted much like laboratories of constructing the future where in the spirit of the slogan „new chances, new spaces, new energies” exemplary exhibition projects were organised to show examples that serve long-term and well-conceived urban development both socially and environmentally – all with climate-friendly energy-supply. The plans now realized were presented in three groups in 2013: the one titled „City and Climate Change” focussed on issues related to energy-supply,

„A KANYONTÓL A DELTATORKOLATIG”, ÉPÍTÉSZEK: ATELIER DREISEITL

„Metro Zones” covered ways to satisfy demands generated by metropolitan lifestyle, whilst „Kosmopolis” dealt with the preservation and protection of relics of local tradition and people settling down here with the objective to facilitate their interactions and fulfilment.